

Migracije, pitanje hospitaliteta i politika prijateljstva

Senković, Željko

Source / Izvornik: **Sudbina otvorenih granica: zbornik radova sa znanstvenog skupa Globalizacija i regionalni identitet 2018., 2018, 69 - 81**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:632846>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-08**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

MIGRACIJE, PITANJE HOSPITALITETA I POLITIKA PRIJATELJSTVA

Izvorni znanstveni rad

Sažetak

Suvremenost je u bezavičajnosti (*Unheimlichkeit*), povijest je ostala bez subjekta (narod-demos) i Kantove kozmopolitske ideje vječnog mira, a politička uzaludnost zacementirana je dispozitivima umreženog društva. U našoj krizi orijentacije migracije su budućnost i neuhvatljiva sadašnjost. E. Levinas govori o „gradovima izbjeglica“ kao prostoru u kojemu se očekuje spasonosni događaj i mesijanska politika. Problem je s mesijanskom politikom u njezinoj svojevrsnoj zakašnjelosti spram zadaće suvremenosti, no ona je ujedno i beskonačni zadatak „nadolazeće demokracije“ (Derrida). Raspad suverenosti nacija država traje, a to znači da još uvijek traje politika koja počiva na figuri neprijatelja: drugi se neutralizira i suspendira. Stoga je prioritetno drugačije mišljenje i drugačije djelovanje. Potrebna je nova solidarnost, izjednačiva s klasičnim idealom prijateljstva (*philia*) kao uvjetom nastanka pravedne zajednice. Stoga bi hospitalitet trebao smjerati s onu stranu klasične politike i etike kada subjekt postaje čovječanstvo.

Ključne riječi: migracije, hospitalitet, prijateljstvo, politike.

Suvremeno doba, za razliku od uobičajenog mnijenja, jest doba nemogućnosti. Zakašnjele politike identiteta, vođene novoprobudanim idealiziranjem naroda i domovine, sudaraju se s globalizmom koji vodi neoliberalistička ideja racionalnog korporativnog upravljanja. Te dvije prevladavajuće smjernice u konkretnim obzorima u prvom redu proizvode ozračje ravnodušnosti i paradoksa jer se romantička svijest pokazuje jalovom i predmodernom u srazu s logikom kapitala. Pojedinaac, koji je u (post)modernoj dezorijentiranosti otišao i korak dalje od dvadesetstoljetnog „čovjeka mase“, jer mu masa i masovnost obezličena u nama samima nije ni upitna, nego se supstituira u ispraznost eskapističkih doživljaja i zabavnih ugođaja, pristaje na nova služnička obogotvorenja.

¹ izv. prof. dr. sc. Željko Senković, Filozofski fakultet u Osijeku, e-pošta: zsenkovic@ffos.hr

Jedno od njih pokazuje se u prihvaćanju države kao osmišljavatelja i instance kojoj je delegirana uloga zaštite i nadzora nad slobodom i Drugima. Stoga ako se danas uopće može govoriti o profiliranom političkom smjerokazu kao alternativni neoliberalnoj ideologiji globalizacije, onda je riječ o novim nacionalističkim buđenjima, kojima diljem planeta pomaže širok spektar ideologijskih poticaja, od čuvara tradicije do religioznih svjetlonoša. Svejedno je li riječ o mađarskom ili ruskom prostoru, ideologemi te vrste su neka retrogradna alternativa, zapravo lažna alternativa, jer kao i neoliberalni diskurs osiromašujuju i reduciraju prostor slobode. U takvim ideologemima čovjek je čovjeku u prvom redu poslodavac ili rob ili je pak devoluirao u valjanog ili poželjnog Mađara, Rusa, Hrvata, koji zna i prokazuje Druge, pretpostavljajući ispravne koordinate naroda ili skupina o kojima je već riječ.

Ono što u budućnosti slijedi neće biti svodivo na dosadašnje političke pojmove jer se mijenjaju prijašnje političke paradigme. Veliki migrantski valovi s Bliskog istoka i Afrike propitivat će etičke horizonte odgovornosti spram Drugih, konstitutivne za europski humanistički duh.

„Jedna od temeljnih postavki Hannah Arendt o budućem svijetu raspada suverenosti nacija država upozorava izričito da će 21. stoljeće biti dobom izbjeglištva. Postavka istodobno upućuje na tri međusobno povezana sklopa kraja modernih političkih ideja:

1. kraj nacije države
2. kraj europske paradigme suverenosti naroda i
3. kraj prava čovjeka u značenju univerzalnoga građanstva kozmopolitskoga poretka vladavine uma u povijesti.

Umjesto kozmopolitskoga građanina, kako ga je još zamislio Kant u ideji vječnoga mira, subjekt europskog novoga poretka postao je onaj ‘dobar Europljanin’ kojeg Nietzsche ironično uzima za primjer europske kaljuže vrijednosti. Naime riječ je o paranoičnome strahu od Drugoga. A to se zbiva upravo tamo gdje je u 20. stoljeću kršćanstvo bilo nadomješteno vulgarnom ideologijom totalitarnoga komunizma.“ (Paić, 2017: 169)

Danas je često teško razlikovati između izbjeglištva, apatridstva i migrantstva, premda se izbjeglištvo može specifično odrediti kao kretanje stanovništva uzrokovano ratnim ili političkim progonom, odnosno strahom od njega. Da bismo se u ovom dobu velikih migracijskih kretanja na pravi način orijentirali u vezi biti naše suvremenosti, treba usporediti horizont današnjih problema i događaja iz 20. stoljeća.

Hannah Arendt, kao izbjeglica iz nacističke Njemačke, u Sjedinjenim Američkim Državama 1943. godine objavljuje tekst *Mi izbjeglice (We refugees)*. Tekst je sugestibilan i paradigmatičan za pogled u svezremene aspekte izbjeglice, tj. onoga tko je za Europu danas ujedno i opasnost i vjesnik nadolazećeg, neizvjesnog doba. Budući da je kompara-

cija najbolja kritika, kako je rekao Deleuze, razmotrimo što Arendt kaže (Arendt, 2017) o neizvjesnostima i nadama izbjeglice. Govoreći o životu Židova izbjeglica, ona konstatira da je samoubojstvo među njima postalo puno češće i kako je paradoksalno nastojanje Židova da (p)ostanu prihvaćeni u svijetu: kada su prognani iz Njemačke te u Francuskoj pristali postati „Švabe“, trudili su se zapravo biti Francuzima i prihvatili zatvaranje u Francuskoj kao opravdano. Diljem svijeta događalo se čudno pripadanje/nepripadanje pojedinim klasama i narodima, identitet im je postao fluidan i teško ustanovljiv.

„Čovjek je društveno biće i njemu život nije lak kad se presjeku društvene spone. Moralna pravila mnogo je lakše poštivati u društvenoj strukturi. Vrlo malo pojedinaca ima snage da zadrži dostojanstvo ako je njihov društveni, politički i pravni status nejasan. Bez hrabrosti da se borimo i promijenimo društveni i pravni status, mnogi od nas odlučili su promijeniti identitet. A ovo čudno ponašanje samo je pogoršalo stanje. I mi smo odgovorni za pomutnju u kojoj živimo.“ (Arendt, 2017: 125)

No promjenjivost identiteta također otkriva teškoće i beznadnost egzistencije, ali i psihotične aspekte odbacivanja židovskog identiteta jer su Židovi bili opsjednuti željom za afirmativnom i poželjnom asimilacijom. Pravi problem arendtijanske dijagnoze, koji proizlazi iz židovske lutalačke sudbine, pronalazimo u naravi svijeta koji ne prihvaća ljudska bića po sebi, u kojem je diskriminacija postala moćnim društvenim oružjem s kojim se bez prolijevanja krvi rješavate drugih ljudi. Ovisni smo o statusu za koji smo spremni plaćati visoku cijenu. U tom smislu i danas vrlo profetski zvuče njezine riječi:

„Izbjeglice, prisiljene da mijenjaju zemlje, prethodnica su svojih naroda, ukoliko zadrže svoj identitet. Prvi put povijest Židova nije izdvojena, već je spojena s poviješću drugih naroda. Zajedništvo europskih naroda razbijeno je u trenutku kad je dopušteno, i zbog toga što je dopušteno, isključivanje i progon najslabijeg među njima.“ (Arendt, 2017:128)

U ideju Europe upisana je ideja mira, to je ono prvotno i osmišljavajuće, *pathos* s kojeg bi trebalo sagledati suvremene rasprave o krizi starog kontinenta. Upravo se iz ideje mira, ujedno najkonkretnijeg i najapstraktnijeg društvenog počela, svojevrsnog oživotvorenja duhovnosti, treba iščitati ogroman problem i izazov koji nosi patnja i očaj izbjegličkih valova. Ne bude li adekvatnog odgovora, tj. da se krize rješavaju u njihovim korijenima, globalno i mirotvorno, ideja Europe gasit će se puno brže nego od posljedica neoliberalnog pogona koji melje i banalizira klasične vrijednosti. Tu ne pomaže realpolitičko pitanje o primarnoj odgovornosti država koje su uzrokovale sirijsku katastrofu, npr. Iran, Rusija, Saudijska Arabija, Sjedinjene Američke Države. Njihova je geopolitička strategija zaseban aspekt interesa, licemjerstva i nasilja; europski politički put ne smije se izroditi u političko nasilje i fokusirati na vlastite nepropusne granice jer je to put u produbljivanje katastrofe. Mirotvorna bi politika zasigurno trebala biti politika sprečavanja

sadašnjeg suludog naoružavanja, u kojem sudjeluje i Republika Hrvatska. No kako reče Shakeaspeare u *Machbethu* – život je bajka što je pripovijeda idiot, puna buke i bijesa. Stoga je teško očekivati nagli i potpun zaokret u sadašnjim mračnim vremenima kada umjesto mišljenja koristimo ideološke etikete i širimo ozračje ravnodušnosti. Plemenska svijest i vrućica nacionalističkih usklika ne dopuštaju traženje neutralne referentne točke, izmještanje u prostor gdje je istinski subjekt čovječanstvo. Potrebna je nadnacionalna institucija, reformirani i zaista snažni UN ili nova internacionalna formacija sazdana od konsenzusa svih velikih svjetskih država, koja će uspostavljati i širiti područja zaštićena od nasilja, gladi i bolesti. To što u današnjem svijetu nemamo takvu zaista funkcionalnu organizaciju, pokazuje nužan smjer djelovanja i daljnu vezanost suvremene politike uz koncept države. (Sloterdijk, 2017: 195)

Prema Sloterdijku, premda sve više živimo u eri kulturno homogenih državnih naroda, država je i dalje nositelj neophodnih principa političke civilizacije. Doduše, i on će, iako se opredjeljuje za pojačani nadzor njemačkih i europskih granica, ustvrditi da nam na globalnom polju nedostaje učinkovita središnja agencija, koja bi mogla zaustaviti fatalne procese. Iz uvida pak ne slijedi odgovarajuća akcija, a na svim razinama kao reaktivna snaga neosvijestjenog ljudskog pobjeđuje egoizam.

„Ovdje u igru ponovno ulazi nesretna nacionalna država. Ona je u isti mah neophodna i nedostatna. Sve to danas nije više, nego manje od zbroja vlastitih dijelova. Slijedom toga, iza djelovanja dijelova ne nastaje sinergija nego paraliza.“ (Sloterdijk, 2017:196)

Neki aspekti Sloterdijkove debate o izbjegličkoj krizi takvi su da se on, nažalost, pokazuje kao protivnik pluralističkog društva jer tvrdi da su izbjeglice ono prijeteće strano. Zamjetno je da i mislilac takvog ranga može lako otkliznuti u posredovatelja „narodnog mišljenja“. Doduše, premda smatram da rasprave o tome lako abdiciraju od realnosti, poanta nije u manjku realnosti, nego u „višku realnosti“, tj. pristajanju na kvantitativno-ideologijsko-identitetno računanje i preračunavanje „izbjegličkog vala“, uz odustajanje od humanističkog momenta. Čovječanstvo može konačno sebe zadobivati (Friedrich Nietzsche) samo ako se odvaži na trud onoga što se čini tako teškim, dalekim, pa i nemogućim, a to je prevladavanje dosadašnjih političkih kategorija i odnosa koji se vrte u krugu zatvorene realpolitičke mržnje. Dakle ako je jedino moguće rješenje migracijskih problema zaustavljanje ratova, onda nova svjetska zajednica to može i treba učiniti. Fobične abdikacije u zakašnjele politike identiteta neće donijeti nikakvo dobro. U tom smislu Europska unija treba se odvažiti na povijesno djelovanje, kako zbog mogućih milijuna migranata i izbjeglica tako i zbog nesagledivih posljedica klimatskih promjena.

Budući da je završeno doba u kojem su mnoge moćne europske države vršile sramotna i nasilna koloniziranja, sadašnje djelovanje treba se dogoditi u okviru traženja drugačijeg djelovanja za život, koje ćemo moći izboriti tako što ćemo mijenjati naš način

života. Potrošački i egoistični mentalitet opustošio je svijet. Budući da je kriza opasnost i šansa (Sutlić, 1972), jedini je izlaz u radikalnoj promjeni načina života i traženju usuglašenosti oko postizanja kozmopolitske, nadnacionalne instance, koja će oživotvoriti ideju mira. Europska mislena tradicija, od stoika do Kanta, treba potaknuti dijalog s istočnim mirotvornim etičkim diskursima kako bismo se odmaknuli od sadašnjih političkih projekata mržnje i straha od Drugih. Čovječanstvo se može iznova roditi i nastaviti samo u univerzalnom, inače će implodirati u bezumnim partikularitetima.

„Da se poslužimo metaforom Titanica: prosvijećeni ljudi vide santu leda kako plovi ravno na pramac, znaju da je brodolam neminovan, prigrabe sebi čamce za spašavanje i zatraže od orkestra da dovoljno dugo svira uspavanke kako bi oni pod okriljem moći odmaglili prije nego što pretjerani nagib broda uzbuni ostale klase.“ (Latour, 2017: 210)

Bilo da su upućene elite cinične ili naprosto egoistične, njihovi povlašteni uvidi i držanje masa u sukobima kultura, pokazatelj su jedne od temeljnih odrednica suvremenosti, eskapizma. Živimo u bijegu od odgovornosti i prešutno prihvaćenoj bespomoćnosti, raste sveopća ravnodušnost. No migrantska i ekološka kriza postajat će sve povezanije, te je poziv za odvažnošću nastojanja oko svjetskog mira urgentan. Potrošačko društvo i revival plemenske svijesti koja srlja unatrag čudna su mješavina našeg doba. Sve više jačaju etnički, religijski i plemenski identiteti. Njihovo veliko protuslovlje, ali i kompatibilnost, ozbiljno upozoravaju na promjenu smjera. Kada narodi umjesto dobrobiti čovječanstva žele zatvaranje u etničke kategorije, oni opsjenarski i iluzorno zaboravljaju da nema te kupole u kojoj se može zaštititi bogata i izolirana nacija. Stoga je također svaki oblik otpora i pobune vezan uz internacionalizaciju problema kako bi Kinez, Rus, Turčin, Slovak i Hrvat postali ljudima, udaljavajući se od politike identiteta dosadašnjih (ne) vrijednosti. Govori se o novom hladnoratovskom dobu, ali primjerenije mi se čini reći da je nastupila era hladnoj ljudskih odnosa, doba sveopće ravnodušnosti, doba ljudi koji više ne sanjaju o boljem i pravednijem svijetu jer su uljuljkani u eskapistički besmisao.

Danas se u zapadnom svijetu širi skepsa prema demokraciji i liberalnoj otvorenosti za ljude i kapital, pa se treba plašiti mogućnosti odobravanja autoritarnih režima, kao što je slučaj u Rusiji, nekim zemljama Afrike i Azije. Demokracija u Europi i Americi regresivno evoluirala u oligarhiju, pri čemu je populizam važna pojava i simptom. Populizam je kontrastrategija koja se hrani migracijskim kretanjima i demografskim pitanjima. U strahu od nedostatka vlastitih kultura Europa od progresivne može postati reakcionarnom silom s mnogobrojnim populističkim pokretima na vlasti.

Država nacija reducirala se na fikciju vlastita *ethnosa*. (Krastev, 2017: 219) Takve identitetne politike sugeriraju nepostojanje alternative, odnosno iz etnocentrične perspektive slijede povezivanja sa sličnim članovima grupe, ali ujedno pojačana netrpeljivost i razmimoilaženja među različitim. Drugi postaje problem više nego ikada prije jer se

sve više intenziviraju sukobi, mržnja zadobiva nove dispozicije uz pomoć tehničkih sredstava. Ako demokracija sebe reducirano razumije kao vladavinu većine (uz prilagođenu verziju vladavine prava), a zaboravlja na zaštitu manjine, dobivamo društveni okvir u kojem se današnje demokracije (tj. oligarhije) zatvaraju prema unutra, u državne granice, te im je svaki internacionalni i nadnacionalni svjetski i čovječanski duh prijatnija bauka komunizma, liberalizma ili nekog drugog „izma“. No populistima je važno da u granicama vlastite neslobode porobljavaju Druge, pa premda na taj način šire bespomoćnost i rezignaciju, odašilju poruku o očuvanju vlastitog identiteta pred opasnošću od Drugih. Naravno, takva država smanjuje prostor slobode i vlastitim građanima: u nadzornom društvu prostor logora neprimjetno se sve više i više širi (Foucault-Agamben).

„U svijetu nakon 1989. najčešće se pretpostavljalo da će širenje demokracije na duži rok pratiti i širenje liberalizma. Taj je postulat danas već dovela u pitanje proliferacija većinskih sustava na sve četiri strane svijeta. Paradoks europskih posthladnoratovskih liberalnih demokracija bio je sljedeći: progres individualnih sloboda i širenje ljudskih prava pratilo je opadanje moći građana da glasovanjem mijenjaju ne samo vladu, nego i političko opredjeljenje. Primat politike danas se vraća, i vlade ponovo stječu svoje sposobnosti vladanja, ali – čini se – na štetu individualnih sloboda.“ (Krastev, 2017:226)

Zbiljsko rješenje problema migracije može se ispravno postaviti ako se prije svega upitamo o realnoj pomoći i mogućnostima europskih država. Etički govoreći, onaj tko prepoznaje nevoljene pokazuje da voli život i ima vjeru u smisao sutrašnjice. Nestane li toga, nastupaju ksenofobija i druge mržnje. Ja se najbolje ostvaruje spram Ti, Mi se dobro razvija u svjetotvornoj politici ako Vi nije stranost koja ugrožava, nego politika da se kulture međusobno civiliziraju. (Sloterdijk, 2013) Čovječanstvo treba minimalnu usuglašenost u vezi s perspektivama budućnosti, koje ne može bez solidarnosti i nove svjetske zajednice. Stoga je današnji bijeg od odgovornosti nedopustiv; on se tiče kako država tako i svakog pojedinca kojeg konstantno konstituira suodnos Ti-Ja. Ljudi nisu otok, a izbjeglice, jučer-danas-sutra, samo pokazuju suvremenu potrebu solidarnosti da je upravo u njoj, a ne u „tržišnoj utakmici“, pravi topos ljudskosti. Naime ništa nije važnije od ublažavanja patnje. Sva logocentričnost i humanost europske i zapadnjačke tradicije blijedi u sučeljavanju s abdikacijom pred ovom zadaćom.

Osjećaj panike zbog velikih migracijskih pokreta razumljiv je, ali on je uvijek nešto više od nelagode kojom društvo Danske sebe razumije u suočavanju s većim brojem ljudi iz Eritreje ili Sirije. Naravno, mogućnosti integracija pomične su i uvjetovane. Stoga je uvijek bolje rješavati veliku krizu u njezinim temeljima, uvažavajući kulturološke zasebitosti. Međutim fobija od stranaca umnogome je i reakcija reptilskog sloja mozga, koji instinktivno razgraničava naše od njihovih. Za primarno razgraničenje u izvornom smislu nisu potrebni fizički zidovi kako bi se zajednica objedinila. Prvotna, plemenska zajednica endogeno se reproducira pomoću kohezijskih energija koje joj omogućavaju

da grupa stvori egzistencijski prostor i životne forme. Ona ima vlastitu centripetalnu silu koja je ograđuje i zaštićuje, a integracija u njezin prostor dobiva se rođenjem ili ritualnim pripuštanjem. U tom smislu od takve zajednice do niza drugih razvijenijih grupa svaka ima svoj zaštitni omotač u koji se pojedinci sklanjaju, od biološke do kulturne sfere. Smisao suvremene civilizacije trebao bi biti u tome da se različite zajednice/kulture dotiču na način da se solidarnost kao počelo unutar zajednice proširuje na ostale zajednice, tj. čovječanstvo. Jer što možemo danas s činjenicom bezuvjetnog prioriteta odnosa unutar jedne zajednice pred vezama s okolnim svijetom? Takva ekskluzivnost (izvorno plemenska, (kvazi)religijska, nacionalna) teži sklanjanju u zidove/granice. To je politika zida, koja postoji od primitivnih društava sve do danas. No izolacionalizam našeg i ograđenog prostora ne govori jezikom koji je *logos*. Premda se proizvodnja svojeg, zaštićenog mjesta ne može i neće nadići dok ima ljudi, ovdje je riječ o potrazi za okončanjem ljudske povijesti kao povijesti zidova. Ta je potraga ujedno put oslobođanja Drugih od zlosilja i nemogućnosti da žive ljudski dostojan život. U Eritreji i Siriji treba osloboditi prostor za život tih napaćenih i poniženih ljudi. Jedini put k tome jest put uspostave mira i zajedničkog svjetskog *ethosa*.

Doduše, izgleda li mir i danas kao „ljubavna iluzija“ (Kreža) ili snoviđenje u svijetu koji se odučio od čežnje za dobrotom i pravednim svijetom, čovječanstvo ipak mora iznova naučiti sanjati i zadobiti ideale da bi uopće zadobilo sebe. Svjetski mir nedosanjani je san iz kojeg bi se odmah izrodili mnogi putovi ozdravljenja i zacjeljenja bijede i patnje. Stoga je urgentna zadaća svih osviještenih pojedinaca i skupina da se odupiru bubnjevi-ma vojničke glazbe, usprotive militarizaciji, nepravdi jedne jedine logike današnjeg doba, logike kapitala. Militaristička i neoliberalna propaganda skupa se protive zbiljskom zaokretu. Mi smo u jednosmjernoj ulici, a jedina nam je prilika u promjeni smjera.

Neoliberalno društvo Europe, Zapada, ali i mnogih meridijana hibridnopolitičkog globusa, ne zna kako primjereno odgovoriti na problem migranata, azilanata, izbjeglica i uopće pridošlica stranaca jer prevladava binarna logika kao simptom dugotrajne povijesti koja se danas reducira u „doba mreže“. U svakom slučaju od propasti velikih ideoloških pokreta 20. stoljeća prevladava razdoblje rezignacije, cinizma i kraj univerzalnog morala. Stoga je svaki personalni i za zajednicu utemeljujući pokušaj zaokreta, koji bi da istinski misli i čuvstvuje patnju bližnjih, upućen na promišljanje mislilaca koji su razmatrali smisao hospitaliteta. To su u prvom redu Immanuel Kant, Emmanuel Levinas, kasni Jacques Derrida. Ono što trebamo očekivati od filozofije jest nadilaženje isključivih alternativa i imanentnu otvorenost. Današnje doba svojom tehnokibernetičkom svesti sugerira da nema alternative kapitalizmu, Mreži, Iluziji materijalnog progressa. No mislenost mora držati mogućim i drugačiju usmjerenost, s onu stranu uljuljanosti u visoki stil potrošačkog života i proishodećeg nihilizma. *Tertium datur*.

Misliti drugačije značilo bi misliti istinsku otvorenost, koja je pak u području ljudskog ostvariva ako prevlada solidarnost kao počelo globalne zajednice.

„Tamo gdje nedostaje iskonsko tlo kao fiksno boravište političkih građana unutar grada-države, tamo je prostor političkoga u neprestanom sažimanju i otvaranju. A čovjek se ne određuje metafizički kao *zoon politikon*, nego iz svoje lutalačke sudbine planetom bez sigurna pribježišta. U stalnome kretanju poput nomada u potrazi za novim domom i zemljom, njegov se život vodi kao vječita preobrazba njegova bitka [...] Doista ne slučajno, najveći filozofi etičko-političkoga obrata u doba globalne planetarnosti, kozmopolitizma, izbjeglištva naroda, kraja suverenosti nacija-država, suočenja s autoimunim sustavom političke entropije informacijskoga kapitalizma, obilježeni su nastojanjem preusmjeravanja zapadnjačke metafizike iz prostora ukorijenjenosti u vrijeme mesijanskoga došašća. Franz Kafka u *Dnevnici* naziva ovo potragom za „trećom zemljom.“ (Paić, 2015: 7)

Potruga za Novim i Drugačijim početkom posljedica je drugačijeg razumijevanja čovjeka. Poslije epohe prevlasti logocentrične tradicije i potrebe da se misli transgresivno kroz drugačijost i otvorenost slobode. Naime čovjek je slobodno sebeuspostavljanje u istinitosti, kroz bivanje u harmoniji sa svijetom u sebi i izvan sebe. Stoga je patnik koji je čudovišno neljudski progan u potragu za novim domom na stranom i nepoznatom tlu naš subrat i znamen mogućnosti budućnosti. Novalis je taj *pathos* i čuvstvovanje zastrašujućeg i ujedno iskonske mogućnosti slobode i opasnosti zvao *Unheimlichkeit*. Sigurnost pred egzistencijalnim bezdanom pronalazimo jedino u Drugome (Levinas). Taj Drugi prepoznata je ljudskost, a ono Drugo, danas potrebito, jest novi etičko-politički početak, koji treba uspostaviti globalno, na ruševinama zapadnjačkih ideala. Klasična politika dovela je do današnje krize, stoga se čovjeku i svemu živome treba pristupiti drugačije, uvažavajući dostojanstvo ljudskog i mjesto prirodnog u prirodi. Bez harmonije u odnosu logosno-alogosno život postaje besmislen. U doba narušenog iskonskog sklada i u bezavičajnosti tragamo za novim izvorima koje pronalazimo u krhotinama povijesti. Pretumačujući povijest (Foucault-Agamben) filtriramo i selektiramo, optiramo za spasonosno. Jednom prokušano, primjerice stoičko razumijevanje načina života, ali i svako drugo vježbovno-asketsko življenje, bit će danas novo i drugačije. Stoga budućnost valja pronalaziti u sveltremenitosti bitnih prošlih tradicija. Tako i nova etičko-politika može biti iskušavana samo kao znamen odgovornosti za ono čega još uistinu nije bilo, osim u tragovima, ali je kao izvor i mogućnost dobrog života moguća i ostvariva iz potrage za Dobrom kao takvim. To što smo u prvom redu potaknuti patnjom Drugih, *signum* je urgentnosti i očaja epohe, a poziv na zaokret ujedno je mišljenje života kao prostora i vremena krize i mogućnosti. Kada zamre sveltvladajuća banalna i besmislena svelt vlast ekonomske paradigme, proizvodnja dobara, istine i ljudskosti zadobit će drugačije mogućnosti.

Da je moguć drugačiji poredak u horizontu vrijednosti, ovdje nam se pokazuje kroz metafizički preokret Emmanuela Levinasa, koji ključnim metafizičkim pitanjem drži etičku odgovornost čovjeka spram Drugoga. Etičko nas priprema za nadolazak Drugoga u njegovoj apsolutnoj drugosti, uvažavanje i prihvaćanje. Kroz Drugog mi se otvara moja i njegova ranjivost, kroz iskustvo patnje nadilazimo klasična određenja o primarnosti racionalnog u nama, a intenzivira se sućuvstvovanje života samoga, egzistencije. To nas pak po sebi poziva na hospitalitet:

„Metafizički događaj transcendencije – dobrodošlica Drugome, gostoprimstvo – Želja i jezik – ne postiže učinak kao ljubav. No, transcendencija razgovora je vezana za ljubav. Pokazat ćemo kako u ljubavi transcendencija smjera i dalje i manje daleko od jezika.“ (Levinas, 1969: 254)

Prema Levinasu moja se egzistencija potvrđuje odgovornošću prema Drugome. Što je to dakle nego krajnje zahtjevan iskorak iz heideggerovske *Sorge* u arendtijanski dispozitiv *Liebe*, kao horizont potvrđivanja svjetovnosti svijeta. Svijet potvrđujemo tako da prihvaćamo ono što je u Levinasa nenadvladivo: asimetričnost odnosa. Stoga svaki hospitalitet jest izniman čin, tako drugačiji od današnjeg mentaliteta očekivanja uzvrata i tržišne kalkulacije. Oni dolaze, migranti, i to u velikom broju, što će biti s nama, sa mnom? Razlozi zbog kojih postavljamo takva pitanja bez imalo stida nalaze se u tome što zaboravljamo na navedeni levinasovski trenutak odgovornosti: ovdje i sada lice čovjeka pokazuje mi patnju i potrebu. Stoga njegov konstrukt „etike kao prve filozofije“ nema u sebi ništa s preokretanjem klasične aristotelovske sheme prema kojoj je ontološko pitanje temeljno, nego je riječ o pozivu na čin dobrote, koji nije, kako bi ustvrdila Hannah Arendt (Arendt, 1991), od ovoga svijeta. Ali sve je upravo na tome:

„Što jest filozofija drugo negoli čežnja za zavičajem i težnja za njegovim povratkom, pa makar sve to bilo tek posljednjom iluzijom. Novalis, dakle, kaže:

Filozofija je uistinu čežnja za zavičajem, težnja da se posvuda bude kao kod kuće.

Biti posvuda kao kod kuće? Težnja je to koja otvara vrata nadolazećega. U neizvjesnosti i nenadanosti događaja posve drukčijega od ove ravnodušnosti u postojanome tijeku istoga odvija se povijest nakon njezina kraja. Nije preostalo mnogo vremena. Treba ga proživjeti dostojanstveno i žrtvovati sigurnost za *spas duše*. Europa nije pitanje ni razuma ni srca. Ona je stvar one Novalisove čežnje za zavičajem i težnja da se posvuda bude kod kuće. Ali ne sam, već u zajedništvu s Drugim kao svojim *prijateljem*.“ (Paić, 2015: 105)

Takva dispozicija, s onu stranu navodne nerealnosti, u Levinasovu je smislu horizont pomirenja političkog i religijskog, a da se uzaludno ne tematizira staro pitanje o odnosu vjere i razuma. Jedino bitno pitanje jest o odnosu vjere i čina, o njihovoj konvergenciji i uzajamnosti. Stoga je takva filozofija zahtjev za pravednošću i beskrajnom odgovornoš-

ću, što je ujedno postuliranje ljubavi kao metafizičkog događaja nadilaženja ovosvjetskih (ne)vrijednosti. Današnji svijet potrebuje bezuvjetne postulate. Za Levinasa ljubav i život određeni su iz područja svetoga, ali umjesto Boga riječ je o slobodi i pravednosti, tj. odvažnosti da se čovjek više ne misli kao poglavito *animal rationale*, nego kao potrebiti *animal sympateticum*.

Slično Levinasu, kasni Derrida razračunava se s metafizikom racionalnosti, novovjekovnom vladavinom uma i političkim apsolutističkim zahtjevima. Za njega je u samoj metafizici sjeme totalitarizma Istosti (Derrida, 1978: 91), te se okreće dekonstrukciji kao novom tumačenju tradicije, razgrađujućoj izgradnji kako bi zadobio novi smjer. Ovdje bih naglasio istrajavanje o paradoksalnosti kao bitnom momentu ključnih trenutaka života uopće. Ta paradoksalnost vidi se u Derridinu pojmu „politike prijateljstva“, kao nečemu krhkom, kontingentnom i nesigurnom, ali sve je u tome da se suptilno istrajava na prekoračenju Aristotelova izraza: „O prijatelji moji, nema prijatelja“. Ta legendarizirana izreka, pripisana Aristotelu, implicira asimetriju (voljeti je bolje nego biti voljen), komplicira pitanje jednakosti, raznovrsnih situacija, ustvrđuje da nema prijateljstva i povjerenja bez prihvaćanja vremenitosti i kontingentnosti. Apsolutno je povjerenje apsolutna sigurnost, a u nedostatku toga aristotelovski je diskurs u preferenciji konkretnog i situacijskog, treba pronalaziti i iskušavati. Slično kao kod odredbe vrline kao sredine, riječ je o promišljanju granice i mogućnosti prijateljstva. U tom smislu ta izreka izniman je čin priznanja etičko-političkih poteškoća, čin slobode koju treba transgresivno tumačiti ako zajednice treba biti. Teško je imati istinskog prijatelja ako nadiđete mladenački naivitet. Analogno tome teško je ostvarivati dobrotu i ljubav u političkom području, ali jedino je riječ o tome: o sferama smisla koje će nadići biologizirane varijante pseudopolitike (neoliberalizam) i tiransku ne-politiku (totalitarizam).

Nije točno da je današnja svjetska krizna situacija nerješiva. Svi bitni problemi (ekološki, ekonomski, migracijski) rješivi su drugačijim disponiranjem koje uključuje otpor spram militarizacije i prevladavajuće ekonomsko-ideološke paradigme. Vjerojatno je riječ o tome da se (Agamben, 2017) umjesto inzistiranja na sukobima promišlja urgentno potrebna „strategija izlaza“. Zašto se to ne događa, stvar je određenih antropološko-kulturnih konstanti koje ljude zatvaraju u ograničene egocentrične, hedonističke i eskapističke moduse. U tom i takvom postavu migranti su opasnost od koje se treba zaštititi. Migrantski problem može se i treba riješiti rješavajući korijene problema koji bjesomučno proizvode nepravdu i ratove.

Globalizacija koja povezuje i ujedno raslojava, razdvaja i produbljuje ekonomske i druge razlike među ljudima posebno je upečatljiva s obzirom na razmjere siromaštva. Ekstremno siromaštvo, od Azije i Afrike do Latinske Amerike, još uvijek miriše na ogromnu patnju kolonizacije koja je jednom području zasigurno donijela višestoljetne patnje, a drugima temelje za naglo bogaćenje povlaštenih društvenih slojeva kao i država u cije-

losti. Velike su migracije u povijesti često bile posljedica nasilnih događaja. Od 1843. do 1933. godine oko 30 milijuna muškaraca i žena s indijskog potkontinenta dovedeno je da radi na britanskim plantažama u jugoistočnoj Aziji, Africi, Karibima i Pacifiku. (Cruz, 2015: 103)

U dvadesetom stoljeću najveći katastrofični sukobi koji potiču migracije bili su svjetski ratovi, zatim pakistanski sukobi, ratovi u Laosu, Kambodži, Afganistanu. Naravno, postojala je i paralelna priča velikih seoba, koje je pokrenula potreba i želja za boljim životom i boljom zaradom, a razmjeri takvih migracija najimpozantniji su u Aziji. Pored realnih problema mogućnosti određinih mjesta da apsorbiraju velik broj ljudi, istraživanja otkrivaju da je uvijek slijedila i solidarna akcija zbrinjavanja i pomoći od strane državnih i religijskih institucija. Ma koliki bio jaz između zla koje se događa i dobrote koja često ne dokučuje zlo, nego na neki način živi odijeljenim paralelnim životom, naša je obveza da njegujemo solidarnost i postuliramo rješivost velikih globalnih problema, a umanjujemo diskurse koji šire paniku i ravnodušnost spram Drugih. To su problemi koje su prouzrokovali ljudi i oni ih mogu riješiti.

Danas, kada je neoliberalni korporativni stroj minimizirao ili uništio izvorni smisao politike, a umjesto njega ponudio menadžment koji upravlja ustrojenim društvom iznutra i izvana, takav način tehnoznanstvenog upravljanja želi učiniti odlučujući čin spram globalne izbjegličke krize. (Derrida, 2002) Derrida je u dosadašnjoj zapadnjačkoj logocentričkoj kulturi Zapada prepoznao nasilnost, koja s jedne strane govori o univerzalnim ljudskim pravima i slobodama, a realno razgraničava „naše“ i „njihove“. Stoga je smisao njegova zahtjeva, slično Levinasovu, u činu bezuvjetnog hospitaliteta. Pojmovi koji su ključni za ovaj radikalni zahtjev prihvaćanja drugačijeg smjera jesu prijateljstvo, nadolazeća demokracija i beskrajni zahtjev pravednosti. Budući da tek trebamo ozbiljiti ono čega nije bilo, ali jest moguće, važno je drugačije misliti kako bismo ostvarili kozmopolitsku tvorbu drugačijeg svijeta. Ono što je nužno, mora biti ostvareno: kako antiratna politika tako i rješavanje ekstremnog siromaštva u svijetu. Stoga budući da je najbolje da ne bude ratnih migranata, onda treba voditi takvu politiku. Međutim do tada su nužni deridijanski „gradovi izbjeglica“, ta mjesta neukorijenjenosti izvan središta nacija država kao znamen politike prijateljstva.

„Između ‘radikalnoga idealizma’ etike gostoljubivosti (Dobrodošli u ‘moj’ skromni dom!) i ciničnoga pragmatizma politike uvjetnoga gostoprinstva (Koliko vas ima? Do kada mislite ostati? Tko će sve to platiti?) stoji prostor između (*in-between*). Veliko je to kraljevstvo jedne politike koja može biti samo kozmopolitska po nakani i ljudska-odveć-ljudska po konačnome cilju bez ikakve druge svrhe osim radikalne promjene ovoga neodrživoga stanja lažne univerzalnosti prava. Ako se sve to raspada u licemjerju i cinizmu europskoga ‘kolapsa’ svih vrijednosti, vrijeme je možda za posljednji etičko-politički

obrat. Pitanje stranaca, izbjeglica i azilanata uvjet je mogućnosti istinske i nove, ali ovaj put u množini, *politika prijateljstva*.“ (Paić, 2015: 82)

Treba sve učiniti da pronađemo „treću zemlju“, za koju je Kafka rekao „da je za čovjeka nema“. No budući da zemlju ne nastanjuje čovjek, nego ljudi (Arendt, 1991), takva zemlja kao prostor slobode i otvorenosti može biti rođena iz smisla zajedništvovanja ako se o budućnosti još uopće ozbiljno misli.

Literatura

1. Agamben, Giorgio (2017). *Europa mora kolabirati*, „Europski glasnik“, Vol. 22, str. 5–13.
2. Arendt, Hannah (2017). *Mi izbjeglice*, „Europski glasnik“, Vol. 22, str. 119–128.
3. Arendt, Hannah (1991). *Vita activa*, Zagreb, Veselin Masleša.
4. Cruz, Gemma Tulud (2015). *Migranti i Crkva u doba globalizacije*, „Concilium“, Vol. 51, No. 3, str. 101–108.
5. Derrida, Jacques (1978). *Writing and Difference*, Chicago, The University of Chicago Press.
6. Derrida, Jacques (2002). *Negotiations: Interventions and Interviews, 1971–2001*, Stanford-California, Stanford University Press.
7. Krastev, Ivan (2017). *Povratak većinskih sustava*, „Europski glasnik“, Vol. 22, str. 215–226.
8. Latour, Bruno (2017). *Europa kao utočište*, „Europski glasnik“, Vol. 22, str. 207–213.
9. Levinas, Emmanuel (1969). *Totality and Infinity*, Pittsburgh, Duquesne University Press.
10. Paić, Žarko (2015). *Gradovi izbjeglica: Od etike gostoljubivosti do politika prijateljstva*, Zagreb, Institut za europske i globalizacijske studije.
11. Paić, Žarko (2017). *Sezona u paklu: Izbjeglištvo, teror, Europa*, „Europski glasnik“, Vol. 22, str. 163–179.
12. Sloterdijk, Peter (2017). *Primitivni refleksi*, „Europski glasnik“, Vol. 22, str. 181–202.
13. Sutlić, Vanja (1972). *Bit i suvremenost*, Sarajevo, Veselin Masleša.
14. Sloterdijk, Peter (2013). *Božja revnost*, Sarajevo, Bosansko narodno pozorište.

Abstract

Migrations, the question of hospitality and friendship politics²

Contemporary times are in a homelessness (Unheimlichkeit), history is left without its subject (the people - demos) and Kant's cosmopolitan idea of eternal peace, and political futility is cemented by the devices of network society. In the contemporary crisis of orientation, migrations are both the future and the elusive present. E. Levinas speaks about the 'cities of refuge', as a space in which the moment of salvation and the messiah politics are awaited. The problem with messiah politics lies in a certain lateness regarding the task of contemporary time, though it is at the same time the never-ending task of the 'democracy to come' (Derrida). The dissolution of sovereignty of the nation-states lasts, and that means that the politics based on the figure of the enemy still lasts: the Other is neutralized and suspended. Thus, a different kind of thinking and a different kind of action take priority. There is a need for a new solidarity, possible to equalize with the classic ideal of friendship (philia), as a condition of forming a just community. Thus, hospitality ought to aim beyond classic politics and ethics, when humankind becomes the subject.

Key words: migrations, hospitality, friendship, politics

² Željko Senković, PhD, Associate professor, Faculty of Humanities and Social Sciences in Osijek, email: zsenkovic@ffos.hr